

La inclusió d'infants i joves «vulnerabilitzats»: un repte per al professorat

Denise Vaillant*

Fa uns quants anys, vaig participar, juntament amb uns altres col·legues, en una investigació que estudiava la problemàtica de les polítiques d'inclusió educativa a les ciutats, analitzava l'especificitat de l'educació en contextos urbans i examinava les dificultats i les possibilitats d'atendre pedagògicament els sectors socials vulnerabilitzats. En aquest context, sorgeix la meua reflexió referida al professorat i la inclusió educativa.

▣ **PARAULES CLAU:** inclusió educativa, sectors socials vulnerabilitzats, competències professionals, professorat, formació, supervisió i acompanyament, programes institucionals, equips multidisciplinaris.

REFLEXIÓ

Escola inclusiva

P

Denise Vaillant

En primer lloc, m'agradaria assenyalar que la consideració sobre el professorat i la inclusió educativa ha de tenir en compte el canvi social que ha tingut lloc en els darrers trenta anys. Ni les criatures són les mateixes, ni tampoc en són aquelles persones que estan començant a treballar en la professió docent. Referent al context llatinoamericà –que és el que coneix millor, malgrat l'heterogeneïtat de les situacions regionals–, haig de dir que la professió docent ha perdut capacitat d'atracció i no convoca el jovent que obté els millors resultats a batxillerat. D'un estudi relativament recent (Gatti i De Sá Barreto, 2009), se'n desprèn clarament que aquells joves que opten per estudiar ma-

REFLEXIÓ

gisteri ho fan majoritàriament per eliminació, és a dir, que la raó principal perquè s'hi matriculin és que no obtenen prou puntuació per accedir a unes altres carreres. Actualment, constatem, doncs, que la professió docent ha perdut prestigi social i no convoca aspirants amb resultats educatius bons.

D'altra banda, és possible identificar una colla de canvis a nivell d'un context social signat per una pèrdua, una disminució de responsabilitats per part de la família. Augmenten les llars monoparentals, disminueixen les responsabilitats d'altres actors, es multipliquen les fonts d'informació alternativa i proliferen les tecnologies i les xarxes socials. Alhora, es produeixen transformacions importants en el context de l'aula i es creen condicions de treball noves per al professorat que modifiquen la relació entre docent i alumne. Als aspectes anteriors, s'hi sumen les reformes i les innovacions en el context politicoadministratiu.

Escenaris canviants i inclusió educativa

Els escenaris canviants afecten els docents, que s'han d'enfrontar a situacions d'altíssima complexitat. Per il·lustrar-ho, podem recórrer a un relat que ha circulat darrerament per Internet: durant un tràmit, un funcionari pregunta a una senyora quina professió té i ella li respon:

La consideració sobre el professorat i la inclusió educativa ha de tenir en compte el canvi social que ha tingut lloc en els darrers trenta anys

«Animadora, educadora, actriu, mestra, psicòloga, guia turística, acompanyant, traductora...». El funcionari li diu: «Tot això no hi cap, al formulari». I la senyora li contesta: «Aleshores, apunti "profe d'espanyol", que és el mateix». El relat ens mostra com han augmentat les demandes cap als docents, en una societat que exigeix cada vegada més capacitats al professorat.

La temàtica de la inclusió se situa en la complexa realitat educativa que hem descrit breument i es refereix a un concepte que ha anat evolucionant amb el temps. Històricament, la inclusió feia referència a infants i joves amb capacitats diferents. Avui dia, el concepte s'ha ampliat i involucra els grups exclosos i vulnerabilitzats.¹ **La inclusió educativa fa pensar en respostes per atendre la diversitat de necessitats d'infants i joves.** i implica també reduir exclusió i plantejar canvis en el model, el contingut i l'estratègia docent. Cal assumir un concepte més ampli d'inclusió educativa, que sigui capaç de respondre les distintes necessitats dels educands de manera equitativa i efectiva.

És en aquest context que ens hem d'interrogar sobre la situació dels docents i les capacitats que tenen per treballar en escoles vulnerabilitzades.

El treball pedagògic en contextos vulnerabilitzats

La investigació ja esmentada (Terigi, Pezazza i Vaillant, 2009) m'ha permès constatar les debilitats en les capacitats del professorat participant en els programes d'inclusió educativa estudiats a l'Amèrica Llatina. **Moltes vegades, el perfil de l'enyant que ha de treballar en contextos vulnerabilitzats no està gaire definit.** Tampoc no és adequat el sistema d'acompanyament i de supervisió. Existeix la figura tradicional de supervisor que sol fer un paper bàsicament administratiu. No es disposa de cap líder pedagògic que supervisi i que acompanyi els equips docents. A més, en molts països, a causa de les precàries condicions laborals del professorat, s'hi constata una rotació alta en els càrrecs.

Un exemple que il·lustra el que acabo d'afirmar el trobem en l'experiència colombiana referida al programa «L'escola

Els escenaris canviants afecten els docents, que s'han d'enfrontar a situacions d'altíssima complexitat

Denise Vallant

busca un infant» (EBI) (Calvo, Ortiz i Sepúlveda, 2009). Es tracta d'una estratègia per reingressar a l'escolaritat que s'està implementant des de l'any 1998 a diverses ciutats de Colòmbia per integrar els nens, les nenes i el jovent a la institució educativa. Se'n distingeixen tres fases: una primera, de recerca i d'identificació de qui no és dintre del sistema educatiu; una segona, en la qual se'n reconeixen els sabers previs i es creen hàbits per a la vida en comunitat, i una tercera, en la qual se cerca la institució pedagògica que els permeti reingressar a l'educació formal.

A Medellín, hi trobem una de les expressions més reeixides del programa EBI que s'hi du a terme des de l'any 2000. Un dels problemes principals als quals ens vam haver d'enfrontar va ser l'atracció i la retenció de mestres a les aules en què participaven infants que havien estat exclosos del sistema educatiu formal a causa d'haver patit situacions de guerra. Ens estem referint a un context extrem des del punt de vista de la inclusió educativa, en el qual les mestres i els mestres estan exposats permanentment a situacions molt commovedores, tant

des del punt de vista professional, com des del pla personal. En aquest sentit, l'EBI Medellín ha sabut millorar les capacitats dels docents de les institucions educatives que reben infants i joves provinents del programa i, encara més, acompanyar-los quan reingressin a l'escola. **Aquest acompanyament no té lloc solament a les àrees acadèmiques, sinó també en tots aquells processos que impliquen la vida en comú: respecte vers les normes, convivència pacífica i reconeixement de l'autoritat, entre altres aspectes encaminats a la ciutadania.**

Els reptes per al professorat

Quins són els reptes que es plantegen avui en la formació de mestres que han d'actuar en contextos vulnerabilitzats i que afronten permanentment el desafiament d'incloure nens i nenes en el sistema educatiu?

Una bona notícia és que comencen a canviar els imaginaris col·lectius, és a dir, de mica en mica, l'educació va sent considerada un dret per a tothom. Però del que es tracta, en molts casos, no és tant

Un dels problemes principals als quals ens vam haver d'enfrontar va ser l'atracció i la retenció de mestres a les aules en què participaven infants que havien estat exclosos del sistema educatiu formal

REFLEXIÓ

Escola inclusiva

P

REFLEXIÓ

Una bona notícia és que comencen a canviar els imaginaris col·lectius, és a dir, de mica en mica, l'educació va sent considerada un dret per a tothom

Denise Valliant

d'escolaritzar, sinó de reintegrar. Per què? Hi ha molts infants que no van a l'escola i, a més a més, en trobem alguns que tenen records molt tristos del seu pas pels centres docents. I aquí s'hi plantegen una sèrie de temes, i de desafiaments, per a la formació que tenen a veure amb el treball amb les famílies, amb la comunitat.

Existeixen també unes altres prioritats pel que respecta a la formació de mestres que es dediquen a la inclusió educativa, entre les quals trobem el desenvolupament de capacitats per treballar en els primers graus. És un període clau per al qual molts països han posat en marxa projectes específics. Així, Guatemala ha implementat el programa «Salvem el primer grau», per afrontar les ineficiències sistemàtiques que afecten el primer grau a l'àrea rural del país, la població de la qual és predominantment indígena.

Però l'ensenyant no n'és l'únic actor, hem de pensar necessàriament en uns altres. El treball en contextos vulnerabilitzats no solament requereix un docent, sinó també unes altres figures educatives, equips multidisciplinaris. En aquesta línia, paga la pena detenir-se en un programa molt interessant que es desenvolupa a Mèxic, titulat «Centres de transformació educativa» (CTE) (Loyo i Calvo, 2009). El programa s'inscriu dintre de la tradició de l'educació comunitària i adopta en gran mesura el model de docència rural desen-

volupat pel Consell Nacional de Foment Educatiu (CONAFE), que va sorgir a Mèxic amb l'objectiu d'atendre les necessitats pedagògiques de poblacions petites i en situació d'aïllament, i que inclou algunes adaptacions al medi urbà. Els CTE s'instal·len en un barri a petició de la comunitat a partir d'un diagnòstic elaborat pels facilitadors, amb l'objectiu de detectar les condicions socioeconòmiques i educatives del lloc.

Un aspecte important del programa és l'esquema de les «figures»: mare o pare de suport per centre, facilitador per centre, tutor i assistent pedagògic que es responsabilitza d'una àrea. Els facilitadors són, generalment, joves que pertanyen al barri en el qual se situa l'escola. A aquests joves, se'ls ofereix una beca perquè acabin el batxillerat, a canvi de la qual han de treballar en escoles situades en contextos altament vulnerables. Les avaluacions realitzades mostren que una de les fortaleses del programa és el treball col·laboratiu de mestres amb altres figures que generalment provenen de la localitat on es troba situat el centre docent.

El treball en contextos vulnerabilitzats no solament requereix un docent, sinó també unes altres figures educatives, equips multidisciplinaris

Cap a models nous de formació

Les situacions que viuen avui molts països de l'Amèrica Llatina, d'Europa i d'altres continents no han de fer pensar en quines són les capacitats que han de desenvolupar els mestres per incloure infants i joves de sectors vulnerabilitzats. I encara és molt el que queda per fer. Cal repensar-ne el model, les institucions, les propostes curriculars, les pràctiques docents.

Sabem que els successos esporàdics no funcionen i les activitats desconnectades de l'aprenentatge dels estudiants, tampoc. Això no obstant, sembla que continuem oferint més del mateix. Per això crec que, necessàriament, **hem de repensar la formació inicial i contínua del professorat quan ens referim a la inclusió educativa.**

També cal reflexionar sobre els mecanismes d'acompanyament als mestres i professors, així com, fonamentalment, sobre el suport als docents novells, que són els que sovint treballen en els primers graus. Aquest suport adquireix més rellevància quan tenim en compte els joves que actualment estan començant les carreres de pedagogia, que no són els mateixos de fa deu o vint anys, ja que pertanyen a estrats socioeconòmics més baixos, amb menys capital cultural.

Un altre element important a l'hora de repensar la formació del professorat per a

una educació més inclusiva es refereix als formadors. El rol que representen és fonamental. El que fan els mestres no és tant el que diuen els llibres de pedagogia, sinó actuar d'acord amb els models que tenen davant. **Les polítiques educatives haurien d'atendre aquesta figura del formador, la selecció que se n'ha de fer i també la preparació que ha de rebre. També haurien de considerar els programes d'inserció a la docència per als mestres novells. La inserció és un període clau, i aquest període ha de ser objecte d'una política específica.**

Reflexions finals

Per acabar, m'agradaria afegir unes reflexions basades en el que diuen els propis docents. En l'estudi que he esmentat al començament d'aquest article, vam voler escoltar la veu dels mestres i professors que treballen en contextos d'alta vulnerabilitat. L'opinió generalitzada és que aquests contextos requereixen un cert nombre de capacitats que tenen a veure, entre altres, amb el lideratge pedagògic, la flexibilitat i la diversitat d'estratègies didàctiques. En l'esmentada investigació, quan vam preguntar als mestres com imaginaven un desenvolupament docent adequat per a la inclusió, les respostes van ser força coincidents. Un desenvolupament adequat es tradueix en aules ben organitzades, en un ambient que promogui l'interès per l'aprenentatge, en aules

Un desenvolupament adequat es tradueix en aules ben organitzades, en un ambient que promogui l'interès per l'aprenentatge, en aules segures

segures. Els mestres i professors volen aules on els estudiants siguin tractats amb justícia i equitat. També els agradaria tenir aules on els estudiants s'involucressin en l'aprenentatge. I una cosa molt important que apareix en pràcticament totes les veus d'aquests mestres que vam consultar: reclamen un vincle creixent amb els pares, amb la comunitat. I jo crec que aquest és el missatge que també m'agradaria transmetre per acabar. El tema de la inclusió educativa involucra no solament els mestres i els responsables educatius, sinó també la

REFLEXIÓ

Escola inclusiva

P

Denise Vaillant

REFLEXIÓ

HEM PARLAT DE:

- Escola inclusiva.
- Formació i desenvolupament del professorat.

AUTORA

Denise Vaillant

Universitat ORT-Uruguai
vaillant@ort.edu.uy

Aquest article fou sol·licitat per GUIX: ELEMENTS D'ACCIÓ EDUCATIVA el mes de setembre de 2012 i acceptat el mes de gener de 2013 per ser-hi publicat.

societat en conjunt. L'educació és quelcom molt, molt important, per deixar-la solament en mans de les autoritats educatives, dels tècnics. L'educació és responsabilitat de tothom. ■

NOTES

* Denise Vaillant és doctora en Educació de la Universitat del Quebec, a Montreal (Canadà). És professora universitària, assessora de diversos organismes internacionals i autora de nombrosos articles i llibres referits a la temàtica de la professió docent. Actualment, és la directora del programa de doctorat de l'Institut d'Educació de la Universitat ORT-Uruguai. És

també la presidenta del Comitè Científic de l'Observatori Internacional de la Professió Docent amb seu a la Universitat de Barcelona (<http://denisevaillant.com/>). Ha participat, juntament amb altres col·legues, en una investigació que estudiava la problemàtica de les polítiques d'inclusió educativa a les ciutats (vegeu Terigi, Perazza i Vaillant, 2009).

1. He agafat l'expressió vulnerabilitzats de Loyo i Calvo (2009). La condició de vulnerabilitzat és el resultat històric de processos socials que produeixen com a efecte la situació de vulnerabilitat: els grups no «són» vulnerables, sinó que es troben en situació de vulnerabilitat per efecte de processos de concentració de la riquesa, d'explotació econòmica, de segregació

en la participació política i de desigualtat en l'accés als béns culturals.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CALVO, G.; ORTIZ, A. M.; SEPÚLVEDA, E. (2009): *La Escuela Busca al Niño*. Madrid. OEI.
- GATTI, B.; DE SÁ BARRETTO, E. (2009): *Professores do Brasil: Impasses e desafios*. Brasília. UNESCO.
- LOYO, A.; CALVO, B. (2009): *El programa Centros de Transformación Educativa de la ciudad de México*. Madrid. OEI.
- TERIGI, F.; PERAZZA, F.; VAILLANT, D. (2009): *Segmentación urbana y educación en América Latina: El reto de la inclusión escolar*. Madrid. OEI.